

УДК 024:027.54(477)"1923/2011"

Тетяна Коваль,
завідувач відділу
комплексного бібліотечного
обслуговування НБУВ,
кандидат історичних наук

Леся Туровська,
молодший науковий співробітник
відділу комплексного бібліотечного
обслуговування НБУВ

Організація спеціалізованого обслуговування читачів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1923—2011)

Стаття розглядає шляхи й методи розвитку та організації спеціалізованого обслуговування читачів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Ключові слова: спеціалізоване обслуговування читачів, книжкові фонди, книговидача, систематичний каталог, тематичні картотеки.

Перша спроба організації спеціалізованого обслуговування читачів Всенародної Бібліотеки України (колишня назва Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського) відноситься до 1923 року, коли в її книжкових фондах поряд із технічною, природничою і художньою літературою зосереджувалися дореволюційні та перші радянські видання творів класиків марксизму-ленінізму, книги з філософії, політекономії, історії, мовознавства та інших гуманітарних наук. Більшість цієї літератури потрапила до книгозбірні у складі націоналізованих приватних колекцій та подарунків, а також шляхом купівлі. Згодом почали систематично надходити радянські суспільно-політичні видання завдяки централізованому комплектуванню через Книжкову палату УРСР, а також від державних видавництв, наукових та навчальних закладів, партійних, радянських та громадських організацій.

3 року в рік збільшувалася кількість читачів бібліотеки, серед яких чільне місце займали вчені, службовці, робітники, студенти, партійні працівники та військовослужбовці. Невпинно зростав їхній інтерес до суспільно-політичної літератури. Так, уже у 1923 році з 111 974 затребуваних читачами бібліотеки книг — 21 333 (або 19% всієї книговидачі) становили видання з соціальних наук, займаючи друге місце у загальній книговидачі після періодики, зокрема з питань філософії — 2414, з історії — 2817, з освіти — 1540, з релігії та атеїзму — 564 [1, с. 4, 7]. Література видавалася безпосередньо до читальних залів та на абонемент.

Значною подією у житті бібліотеки стала організація у 1923 році відділу марксизму, а з 1924 року — відділу марксизму-ленінізму, рішення про створення якого було прийнято Радою бібліотекарів книгозбірні на урочистому засіданні колективу 14 березня 1923 року з нагоди 40-х роковин від дня смерті К. Маркса. На відділ покладалося завдання: "...збирати, систематизувати і робити доступними, при найсприятливіших обставинах, для наукових дослідників і для найширших кіл читачів якнайповніше літературу всього світу, всіма мовами по всіх питаннях і проблемах марксизму, його теорії, історії та практики" [1, с. 6].

Затверджена радою Інструкція зобов'язувала концентрувати у фондах відділу твори класиків марксизму-ленінізму та літературу про них, а також актуальні документи з історії, філософії, права, економіки. Передбачалося зосередити книги, журнали, газети, рукописи, гравюри, листівки, плакати тощо. Встановлювався певний порядок комплектування книжкового фонду, який поділявся на основний, довідковий та дублетний.

Початковий штат співробітників відділу марксизму-ленінізму склався із завідувача, обов'язки якого були покладені на директора книгозбірні, та одного бібліотечного працівника. Книжкові фонди комплектувалися активно, здебільшого за рахунок нових надходжень. Так, у 1923 році їх було отримано близько 2000 кн. од., у 1924 році — 658 кн. од.; у 1925 році — 1884 кн. од., у 1926 році — 1371 кн. од. На 1 жовтня 1925 року фонди відділу нараховували 4320 назв — понад 5000 томів [3, с. 15].

Увесь процес опрацювання і каталогізації літератури здійснювали співробітники загального відділу та марксизму-ленінізму, яких станом на 1924 рік нараховувалося 16 осіб [2, с. 34].

У читальних залах влаштовували тематичні книжкові виставки. Наприклад, у 1923 році — дев'ять. Та за відсутністю власного читального залу й необхідної кількості бібліотечних працівників, відділ у ті роки виконував практично функції одного з підрозділів книжкового фонду загального книгосховища і не мав можливості широко розгорнути роботу щодо обслуговування читачів суспільно-політичною літературою.

Наприкінці 30-х років у бібліотеці поступово створили систему диференційованого обслуговування читачів шляхом організації консультацій, складання списків рекомендованої літератури, організації виставок, проведення масових заходів, у тому числі диспутів та колективних консультацій. Враховуючи запити читачів і прагнучи створити найсприятливіші умови для тих, хто працює з суспільно-політичною літературою, у кінці 1939 року в книгозбірні організували галузевий кабінет марксизму-ленінізму. Цим заходом був покладений початок спеціалізованого обслуговування читачів суспільно-політичною літературою: вони отримували літературу з підручного книжкового фонду, кабінет надавав їм довідки та консультації за профілем, проводив бібліографічну роботу, організував книжкові виставки з метою пропаганди наукових праць з питань теорії марксизму-ленінізму, філософії, економіки, історії та інших суспільних наук. Про організацію його роботи у передвоєнні роки свідчать такі показники: у 1939 році його відвідали 4,5 тисячі читачів, наступного — понад 7 тисяч; їм, відповідно, було видано книг — понад 10 тисяч і майже 20 тисяч. Співробітники кабінету підготували протягом двох років 184 бібліографічні довідки (1939 — 56, 1940 — 128), провели 106 консультацій (1939 — 26, 1940 — 80).

Роботу з подальшого розгортання обслуговування читачів перервала війна. Фондам і обладнанню бібліотеки, зокрема кабінету, було завдано чималої шкоди. Та робота щодо комплектування фондів не припинялася навіть під час евакуації в Уфі. Протягом 1941—1944 років було одержано 380 книг творів класиків марксизму-ленінізму, виданих як в довоєнний період, так і під час війни [18, с. 9]. Значну кількість нових надходжень становила література воєнних часів, присвячена питанням стратегії і тактики, захисту Батьківщини. Водночас надходила література з питань історії, економіки, культури України. На базі евакуйованих фондів книгозбірні було надруковано низку актуальних наукових праць на суспільно-патріотичні та історичні теми.

Обслуговування читачів бібліотеки в окупованому гітлерівцями Києві фактично не проводилося, її відвідувало за день 10—15 осіб. Коло читачів було обмеженим. Працювати у книгозбірні мали право лише німці та науковці, яким дозволили окупанти. Склалися списки на дозволу літератури. Все, що було пов'язане з радянським будівництвом, революційними рухами та мало ознаку партійності, було заборонено [4, с. 5].

Тимчасова окупація України завдала великих збитків бібліотеці. Німецько-фашистські окупанти вивезли до Німеччини понад 700 тисяч книжкових одиниць, у тому числі значну частину краєзнавчої, економічної та статистичної літератури. Саме приміщення зазнало суттєвих руйнувань. У цілому збитки становили майже 39 млн крб [6, с. 3].

Після визволення Києва співробітники кабінету Данченко (завідувач), Берлянд та інші провели значну роботу з відновлення його фондів, і вже восени 1944 року він знову почав обслуговувати читачів. Умови для роботи були вкрай важкими, про що свідчить, зокрема, звернення керівництва бібліотеки до Інспекції Держпожежнагляду взимку 1944 року з проханням дозволити встановити у бібліотеці, у тому числі й в кабінеті марксизму-ленінізму, тимчасові печі.

Робота кабінету активізувалася навесні 1944 року, коли співробітники повернулися у власне приміщення [5, с. 13]. У 1944 році підручний фонд кабінету нараховував 4014 книгодиниць. У наступні роки він поповнювався і вдосконалювався. Комплектування здійснювалося як шляхом відбору літератури з основного книгосховища, так і централізовано через відділ комплектування бібліотеки [5, с. 11].

Співробітники кабінету допомагали читачам у доборі літератури, давали усні та письмові довідки та консультації, складали рекомендаційні списки літератури до певної теми, організували книжкові виставки, вели бібліографічну роботу, надавали суттєву методичну допомогу бібліотечним працівникам міста з питань організації роботи бібліотеки за профілем. Так, тільки у 1949 році було надано 188 таких консультацій для 14 бібліотек міста. Поступово формувалася довідково-бібліографічний та інформаційний апарат кабінету. Створювалися тематичні картотеки, розширювався алфавітний каталог.

У період післявоєнної відбудови і розвитку народного господарства, у зв'язку із загальним піднесенням культури, науки і освіти в країні, перед працівниками бібліотеки поставали складніші та відповідальніші завдання щодо роботи з пропаганди книги.

1950 року провідна книгозбірня України вже була широко розгалуженою системою спеціалізованих відділів та кабінетів. Диференційоване обслуговування читачів здійснювали 18 структурних одиниць, у тому числі — кабінет марксизму-ленінізму [6, с. 4]. Для найкращого обслуговування читачів його співробітники використовували не тільки власні підсобні фонди, а й літературу з головного книгосховища, яку виписували згідно із замовленнями читачів. [6, с. 10]. Послугами відділу користувалось дедалі більше читачів.

Приміром, у серпні 1952 року його було реорганізовано, він отримав нове приміщення, де розмістилося близько 5 тисяч книг, а кількість читацьких місць збільшилася до 32 [7, с. 128].

В 1955 році у його читальній залі щоденно працювало 70—80 і більше осіб, які, використовуючи документальні матеріали фонду, писали монографії, брошури, статті, готували дисертаційні роботи з філософії, політичної економії, історії. Щоденна книговидача становила 300—400 кн. од. Поступово змінювався склад користувачів: збільшилася група науковців зі вченим ступенем, дисертантів, викладачів філософії та інших суспільних наук, а також спеціалістів народного господарства та лекторів. Співробітники відділу більше уваги приділяли індивідуальній роботі з читачами, особливо науковцями, вели облік читацьких наукових тем, надавали консультативно-методичну допомогу. Серед їхніх основних виробничих обов'язків були й такі — складання бібліографічних довідок і списків літератури, надання бібліографічних консультацій (усні та телефоном), підбір словов'язань (цитат) класиків суспільствознавства, розшукування цитат відомого тексту, але з невідомих джерел, організація книжкових виставок тощо [8, с. 28].

Поповнювався і вдосконалювався підсобний фонд відділу. Якщо у 1952 році в фонді нараховувалося 5 тисяч книг, то у 1964 він становив понад 9 тисяч книг, майже вдвічі більше, ніж у 1952. Крім монографічної літератури, відділ отримував більше 30 назв соціально-політичних журналів, центральних та республіканських газет. Комплекти журналів зберігалися протягом 5—7 років, а підшивки окремих газет — 2—3 роки. Книжковий фонд зберігався у спеціальних закритих шафах. Прагнучи зробити його якомога зручнішим для користування читачів, співробітники провели підготовчу роботу і з 1 вересня 1960 року запровадили відкритий доступ до літератури [9, с. 25].

Більш насиченою і діловою ставала довідково-бібліографічна та консультативна робота. Її співробітники відділу надавали не лише окремим читачам, а й установам, організаціям. Тематика довідок та консультацій була різноманітною за змістом. Водночас удосконалювався довідково-інформаційний апарат. На базі існуючих тематичних карток створювався систематичний каталог. Відкривалися нові рубрики, деталізувалися створені раніше. Так, лише у 1957 році було відкрито і наповнено картками до 50 нових рубрик.

У каталозі, який носив рекомендаційний характер і формувалася відповідно до програм вищих навчальних закладів, розміщувалися картки як на книги, так і на статті з журналів, газет, наукових записок, збірників. Розроблялися схеми десятикової класифікації для окремих розділів систематичного каталогу, редагувався та вдосконалювався алфавітний каталог на фонди відділу.

Значна робота проводилася з організації тематичних виставок, які розгорталися до знаменних дат у житті країни, а також у зв'язку з актуальними питаннями внутрішнього життя та подіями на міжнародній арені. Крім тематичних виставок, співробітники відділу влаштовували виставки нових надходжень.

На жаль, подальшій роботі суттєво завадила пожежа 1964 року. Під час її гасіння на четвертому поверсі фасадної частини бібліотеки вода пройшла крізь міжповерхове переkritтя, створивши загрозу затоплення фондів спеціалізованих відділів і кабінетів, розташованих на нижніх поверхах [10, с. 8]. Завдяки зусиллям працівників бібліотеки, військових частин, працівників інститутів АН УРСР та громадськості Києва, фонди були в цілому врятовані. Через пожежу потерпіла й певна частина фонду відділу: журнали, газетні підшивки, книги.

Вогонь і вода завдали великої шкоди будівлі бібліотеки. У зв'язку з гострою потребою капітального ремонту було

прийняте рішення звільнити приміщення від книг і обладнання. 25 травня 1964 року почалася евакуація фондів. Фонди і каталоги відділу були перевезені до Інституту гідромеханіки АН УРСР (вул. Желябова, 4/6). Книги розмістили у конференц-залі з великим балконом, який було використано для сушіння та впорядкування літератури. Всі книги та журнали були ретельно просушені, близько 600 примірників книг передано до палітурні, більше 1500 кн. од. оброблені формаліном. Була проведена велика за обсягом робота з переобліку всіх фондів відділу та впорядкування каталогів. Водночас не припинялося його комплектування новою літературою, тож кількість фондів відділу літератури на той час сягнула 8 тисяч одиниць [11].

Для прискорення відбудови бібліотеки її співробітники, окрім прямих службових обов'язків, брали участь у ремонтно-відбудовних роботах, очищенні приміщення від будівельного сміття, монтажі книжкових стелажів тощо. 17—18 січня 1965 року книжкові фонди, каталоги та обладнання відділу марксистсько-ленінської літератури повернули в основне приміщення книгозбірні, а з 8 березня він відновив роботу з обслуговування читачів. Уже до кінця року було зареєстровано 3376 відвідувань читачів, з яких майже половину (41%) складали наукові співробітники і спеціалісти АН УРСР. Читачам було видано майже 25 тисяч книг та журналів, надано 370 усних довідок [13].

Одночасно з обслуговуванням відвідувачів співробітники відділу значну увагу приділяли удосконаленню довідково-бібліографічного апарату, адже у відділі практично не існувало систематичного каталогу. Його замінювала система тематичних карток на основні суспільні науки, які носили універсальний рекомендаційний характер. Книги на полицях не мали бібліотечних індексів, була відсутня певна схема бібліотечної класифікації. Все це створювало значні труднощі в роботі як читачів, так і бібліотечних працівників. Необхідно було розробити відповідну схему бібліотечної класифікації, провести індексацію книжкового фонду та відбити його в каталогах. Питання щодо створення систематичного каталогу розглядалось на методичній нараді підрозділу. У відповідності з прийнятими рішеннями були затверджені схеми класифікації з історії філософії, діалектичного та історичного матеріалізму, історії КППС, партійного будівництва, наукового комунізму та інших наук; окреслені питання щодо індексації всього складу книжкового фонду, складання систематичного каталогу та зв'язки його з алфавітним каталогом.

Вже у 1966 році було завершено трудовістю та складну роботу з бібліотечної обробки та індексації книжкового фонду відділу, закінчено перевірку відповідності його каталогам та розпочато переведення фонду і каталогів на нову схему ББК. Першими були переіндексовані такі розділи, як "Всесвітня історія", "Історія СРСР", "Історія УРСР".

Для подальшого підвищення рівня обслуговування читачів та покращення довідково-інформаційної роботи у відділі було організовано окремі розділи "Довідкова література", запроваджена щотижнева виставка нових надходжень, поліпшено оформлення залу інформаційними написами та поясненнями, зокрема оформлені "Пам'ятка читача", "Книга побажань та пропозицій" тощо.

Важливою для подальшого розвитку бібліотеки стала її наступна реорганізація: у 1965 році вона стала Центральною науковою бібліотекою (ЦНБ) АН УРСР природничого і гуманітарного профілю [17]. Відповідно до нового Статуту необхідно було переглянути службово-нормативну документацію щодо структурних підрозділів та різних процесів бібліотечно-бібліографічної роботи. Це призвело до створення спеціалізованих залів та відділів, у зв'язку з чим з 1 листопада 1965 року відділ марксистсько-ленінської літератури бу-

ло реорганізовано в галузевий читальний зал марксистсько-ленінської літератури. 25 вересня 1968 року він отримав нове приміщення з читальним залом на 80 місць (замість існуючих 36), розширив склад своїх фондів за рахунок розділів "Мовознавство" та "Літературознавство" і отримав назву: "Читальний зал суспільних наук" [12, с. 2]. Згодом напрям і профіль його роботи було визначено ще чіткіше, і з 15 жовтня 1970 року зал був оформлений як "Читальний зал соціально-економічної літератури" (зал № 5) при відділі обслуговування ЦНБ АН УРСР. Комплектування галузевого фонду залу соціально-економічної літератури відбувалося на основі профілю комплектування, затвердженого у 1971 році.

Основним завданням співробітників залу було широке інформування читачів щодо новітніх досягнень у галузі соціально-економічних наук. У підсобному фонді відкритого доступу в систематичному порядку були представлені книги і брошури, видані центральними та республіканськими видавництвами за останні десять років. Фонд відкривався розділом "Марксизм-ленінізм", де зберігались видання творів К. Маркса, Ф. Енгельса, В. Леніна; листування і архіви, тематичні збірники, матеріали про їхнє життя і діяльність. У цьому ж розділі була представлена література з питань діалектичного та історичного матеріалізму, політичної економії, наукового комунізму; в інших розділах фонду — видання з економіки, історії, партійного будівництва, держави та права, науки, культури, освіти, релігії та атеїзму. Поряд з монографіями у залі знаходилися підручники для вищих навчальних закладів, методичні посібники, систематичні та галузеві довідники, основні бібліотечні покажчики, словники. Крім літератури російською та українською мовами, зал одержував зарубіжні видання.

Читачі також мали можливість користуватися більш ніж 100 назвами наукових і суспільно-політичних журналів, 19 періодичними виданнями (праці науково-дослідних інститутів, наукові записки, збірники), 17 центральними та республіканськими газетами. Періодичні видання зберігалися за останні три роки, газети — за три місяці. Станом на листопад 1972 року підсобний фонд залу складався з: 15 371 кн. од. (у тому числі 11 927 книг, 3024 номерів журналів та 420 примірників газет) [14, с. 11].

Читачі активно використовували довідково-інформаційний апарат залу. Картки систематичного каталогу відбивали не лише книги, а й представлені в залі журнальні та газетні статті. Крім систематичного каталогу, у розпорядження відвідувачів було надано алфавітний каталог книг, головна редакція якого закінчилася в 1969 році, а також каталог періодичних видань та тематичні картотеки постійного та тимчасового користування.

Читальний зал № 5 обслуговував науковців та фахівців у галузі соціально-економічних наук, аспірантів, спеціалістів різних галузей народного господарства, представників партійних, державних та господарських установ і організацій, лекторів, викладачів вищих навчальних закладів, пропагандистів, студентів — від 80 до 200, яким видавалися у середньому 400—600 кн. од. Читачі надавали перевагу фонду відкритого доступу, що нараховував 22 тисячі друк. од., у т. ч. книг — 17 тисяч, журналів — 4,5 тисячі, газет — 150 (6 найменувань). У фонді були представлені книги, надруковані здебільшого протягом останніх 10—15 років. Фонд журналів та продовжуваних видань нараховував понад 100 найменувань. Вибірково комплектувалися зарубіжні журнали (13 найменувань) та монографії (до 40 примірників). Довідково-інформаційний фонд нараховував майже 2 тисячі примірників: галузеві енциклопедії, довідники, реферативні журнали, бібліографічні покажчики ІНІОН (за останні два роки) тощо. Книговидача з підсобного фонду складала 40—50% літератури зі книгозховища.

Тільки 1971 року читальний зал відвідало більше 34 тисяч читачів, з яких понад 7 тисяч — співробітники АН УРСР та 27 тисяч — працівники інших установ та організацій. Серед них — 221 доктор наук, 2249 кандидатів наук, 4645 — наукових співробітників, 13 116 аспірантів, 11 454 — спеціалістів народного господарства. Читачам було видано більше 100 тисяч кн. од. літератури з фонду відкритого доступу та виставок залу, надано понад 11 тисяч інформаційно-бібліографічних довідок [15, с. 6].

Література популяризувалася шляхом організації книжкових виставок — нових надходжень та тематичних. Окремі виставки влаштовувалися на допомогу читачам-пропагандистам, політінформаторам, агітаторам. Значний інтерес викликали й масові заходи залу: читацькі семінари (зокрема за темою "Бібліографія в науковій роботі"), огляди літератури, тематика яких пов'язувалася з відзначенням знаменних дат та подій, екскурсійні огляди, практичні заняття біля каталогів та у фонді відкритого доступу. У залі велася певна наукова, бібліографічна та історична робота, проводилися соціологічні дослідження. Така організація і практика роботи викликала інтерес у бібліотечних працівників міста, які використовували цей досвід.

Постійними читачами залу були й студенти з багатьох республік СРСР, представники зарубіжних країн Алжиру, Бельгії, Фінляндії, Франції. Кожен чотирнадцятий відвідувач залу мав наукове звання. Назвемо деяких з них: доктор історичних наук О. Нестеренко, кандидат філософських наук С. Жданов, кандидат філософських наук Ф. Байкін, доктор історичних наук Г. Пронська та багато інших. Про високу популярність та авторитетність залу свідчили чисельні примірники наукових праць читачів з їхніми автографами, що зберігалися в залі, слова подяки, записані в "Книзі пропозицій", його співробітники були нагороджені почесними знаками Міністерства культури СРСР.

Суттєвою передумовою відродження читального залу соціально-економічної літератури (залу № 5) при відділі обслуговування Центральної наукової бібліотеки АН УРСР (колишня назва Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського) стало введення до експлуатації нової будівлі на Московській площі, комплекс приміщень якої забезпечив читачам кращі, комфортні умови для роботи.

На основі кардинального технічного переоснащення, з урахуванням прогресивних інформаційних технологій, бібліотека підготувала і провела широке наукове дослідження, яке уможливило розроблення стрункої системи забезпечення первинною і вторинною документальною інформацією вчених та фахівців, зокрема в галузі гуманітарних наук.

Враховуючи те, що в бібліотеці є унікальний за хронологічними рамками, складом і змістом масив літератури з суспільних наук, можна було передбачити і велику кількість запитів на документи гуманітарного напрямку. Необхідність наближення до читачів активної частини фонду впливала із аналізу читацьких запитів: 87,5% суспільствознавців і 80,6% філологів цікавилися літературою за фахом [16, с. 32].

Удосконалюючи систему обслуговування читачів у новому приміщенні, фахівці бібліотеки розробили нову структуру, де передбачалася організація відділу обслуговування літературою гуманітарного профілю. 1989 року такий відділ був організований на основі підсобного фонду залу соціально-економічної літератури [17, с. 5]. За 23 роки співробітники відділу провели значну роботу з удосконалення системи обслуговування читачів. Його багатогалузевий підсобний фонд з інформаційним потенціалом у 42,5 тисячі документів первинної та вторинної інформації за всім спектром суспільних наук став складовою частиною загального фонду наукової бібліотеки. До читачів "наближали" найцінніші в інформативному відношенні документи на основі вивчення структури і змісту професійних інформаційних потреб науковців та їхньої інформаційно-комунікативної діяльності, якнайповніше, оперативно і якісно задовольняю-

чи різноманітні інтереси вчених та фахівців, забезпечували їх літературою гуманітарного профілю. У результаті — з гуманітарного підсобного фонду задовольнялося близько 40% загальних запитів читачів на літературу цього профілю.

За змістовно-цільовим призначенням та характером інформації у фонді були представлені офіційні наукові видання, монографії, тези доповідей, матеріали наукових конференцій, збірники наукових праць, науково-популярні та масові видання, підручники та навчальні посібники, художня література. Це дало змогу поділити літературу, зібрану в гуманітарному підсобному фонді, на ряд умовних типів: наукова, науково-популярна, навчальна, довідково-енциклопедична, офіційно-документальна, художня. Широком попитом користувалися, зокрема розділи "Економічні науки", "Юридичні науки", "Філософські науки". Протягом року в середньому з цих розділів видавалося відповідно 33, 29 та 26 тисяч друк. од. літератури цього спрямування.

Довідково-бібліографічний апарат фонду вміщував поточну та ретроспективну бібліографічну, реферативну та оглядову інформацію, а також алфавітний та систематичний каталогів, картотеку статей періодичних та продовжуваних видань, картотеку нових надходжень. У довідковому фонді були представлені загальні та галузеві енциклопедії, довідники гуманітарного напрямку, словники вітчизняні та зарубіжні, статистичні збірники, окремо — матеріали оперативної інформації (експрес- та оглядова інформація з різних галузей народного господарства, проспекти, календарі, навчальні плани, програми вищих і середніх спеціальних навчальних закладів, матеріали різноманітних конференцій, семінарів, шкіл, курсів тощо). Фонд групового опрацювання, розрахований на обмежені строки зберігання, сприяв одержанню кожним бажаним завжди свіжих даних про новітні здобутки в усіх сферах суспільної діяльності. Певну його частину становили видання іноземними мовами, поповнення яких йшло шляхом книгообміну із зарубіжними бібліотеками та установами, а також подарунки від різних установ та окремих осіб. За всім спектром суспільних наук фонд комплектувався літературою провідних видавництв, надрукованою протягом останніх 10—15 років. Значну частину фонду становили суспільні журнали (до 60 найменувань), які зберігалися у фонді три роки, а також газети.

У ньому сформувалася мобільна частина, яка складалася з актуальних на той момент видань, і стабільна, яка вміщувала твори класиків філософії, літератури, мистецтва тощо, ряд довідкових видань, що мали наукову і культурну історичну цінність і протягом багатьох десятиріч становили інтерес для фахівців і наукової громадськості. У фонді були також представлені раритетні видання — "Енциклопедичний словник" Брокгауза і Ефрона, виданий в Санкт-Петербурзі у 1890 році, "Военная энциклопедия" 1911 року видання, енциклопедія "Британіка".

Характер обслуговування читачів документами фонду потребував від співробітників (штат — 12 чоловік) спеціального фахового знання змісту і специфіки зосереджених у фонді джерел. Для пропаганди та ознайомлення читачів із новими книжковими надходженнями співробітники відділу щотижнево представляли їх на виставці.

1996 року доступ до підсобного фонду став закритим. Та для певних довідкових видань залишився відкритим (але контролюваним), що уможливило їхнє наближення безпосередньо до читачів. Найчисельнішою їхньою групою були студенти (понад 32 тисячі щороку). Постійними відвідувачами бібліотеки вони ставали здебільшого після третього курсу, коли визначалася спеціалізація, визрів їхній погляд до наукових досліджень, поставала необхідність підготовки курсових та дипломних робіт. Наступною групою читачів (до 15 тисяч на рік) були фахівці народного господарства, робітники різних структур виробничого профілю. Третє місце (понад 12 тисяч читачів протягом року) майже

порівню ділили між собою кандидати наук, наукові працівники без вченого ступеня, аспіранти. Широкими послугами гуманітарного підсобного фонду користувалося понад 190 докторів наук на рік. За даними 1997 року, із гуманітарного підсобного фонду читачам було видано 548 533 друк. од. наявної літератури, а також надано 750 усних інформаційно-бібліографічних довідок; пропонувалися тематичні огляди літератури, нових її надходжень, організовувались практичні заняття біля каталогів, екскурсії тощо.

Гуманітарний підсобний фонд відділу як мобільний фонд потребував постійного перегляду змісту та поновлення у відповідності з інформаційними запитами читачів. Тож систематично проводилася редакція окремих розділів, вилучалися малоактуальні видання, які передавалися до основного книгосховища або в обмінно-резервний фонд. Тільки в 1997 році до вищеназваних фондів передано 3060 друк. од. Крім перегляду та поновлення гуманітарного підсобного фонду, проводилася редакція окремих розділів каталогів, тематичних картотек.

Відділ організував та виконував комплекс заходів із збереження гуманітарного підсобного фонду: систематично перевірялася правильність його розміщення, проводилися заходи щодо своєчасної реставрації книг, позбавлення пилу.

Серед основних завдань співробітників відділу, який торік, після злиття фондів гуманітарного та природознавчого профілю отримав назву відділу універсального бібліотечного обслуговування, — оперативне забезпечення соціально-політичною літературою читачів, кардинальне покращення їхнього обслуговування.

Список використаних джерел

1. *Архів* НБУВ. — Опис I, од. зберігання 65. Річний звіт про роботу Бібліотеки за 1923 р.
2. *Архів* НБУВ. — Опис I, од. зберігання 86. Справоздання за 1923—1924 бюджетний операційний рік.
3. *Архів* НБУВ. — Опис I, од. зберігання 89. Справоздання за 1924—1925 бюджетний операційний рік.
4. *Архів* НБУВ. — Опис I, од. зберігання 635. Звіт про роботу Бібліотеки і її комплектування в період тимчасової окупації м. Києва фашистськими загарбниками з 15 жовтня 1941 по 25 вересня 1943 р.
5. *Архів* НБУВ. — Опис I, од. зберігання 643. План роботи Бібліотеки по розробці фондів та звіт за 1944 рік.
6. *Архів* НБУВ. — Опис I, од. зберігання 752. Путеводитель по Библиотеке за 1950 г.
7. *Архів* НБУВ. — Опис I, од. зберігання 797. Пояснювальна записка до звіту Відділу марксизму-ленізму ДПБ УРСР за 1952 рік.
8. *Архів* НБУВ. — Опис I, од. зберігання 901. Нормы выработки на процессы библиотечной работы на 1956—1957 гг.
9. *Архів* НБУВ. — Опис I, од. зберігання 1067. Річний звіт про роботу Бібліотеки за 1960 р.
10. *Архів* НБУВ. — Опис I, од. зберігання 1226. План евакуації і розміщення бібліотечних фондів ДНБ АН УРСР.
11. *Архів* НБУВ. — Опис I, од. зберігання 1228. О состоянии подготовки Библиотеки к возобновлению деятельности в полном объеме.
12. *Архів* НБУВ. — Опис I, од. зберігання 1298. Пояснювальна записка до звіту про роботу читального залу суспільних наук Бібліотеки за 1968 рік.
13. *Архів* НБУВ. — Опис I, од. зберігання 1443. Отчет о работе Библиотеки за 1965 год.
14. *Архів* НБУВ. — Опис I, од. зберігання 1480. Инструкция о работе отделов 12 марта — 13 апреля 1973 года.
15. *Архів* НБУВ. — Опис I, од. збер. 14 83. План-отчет о работе Отделов за 1971 год, с. 6.
16. *Отчет* о научно-исследовательской работе "Теоретико-методологические исследования развития библиотечно-библиографических процессов в условиях научно-технического прогресса" АН УССР. Центр. Науч. библиотека. — К., 1988.
17. *Отчет* о работе ЦНБ и библиотек научных учреждений АН УССР за 1989 год.
18. *Шраман* Н. Н., *Торштейн* А. А. К истории Государственной публичной библиотеки АН УССР (период временного пребывания в г. Уфе с 1941 по 1944 г. / рукопись.

Статья рассматривает пути и методы развития и организации специализированного обслуживания читателей Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского.

Article describes ways and methods of development and organization process of specialized service for readers of Ver-nadsky National Library of Ukraine.

Надійшла в редакцію 10 травня 2011 року